

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

سروشانه:	کلان فریبایی، محمدرضا، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	اسلام و مسلمانان قفقاز در یک قرن اخیر/ محمدرضا کلان فریبایی.
مشخصات نشر:	قم : مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۷.
مراجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
شاپک:	۹۷۸-۶۰۵-۴۲۹-۴۵۶-۰
وضعيت فهرست نويسى:	فيبا
يادداشت:	كتابنامه
يادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۸ (فيبا).
موضوع:	اسلام -- قفقاز: -- Caucasus
موضوع:	مسلمانان -- قفقاز: -- Caucasus
موضوع:	ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ -- تأثیر بر کشورهای اسلامی
موضوع:	InfluenceonIslamiccountries--۹۷۹Iran--History--IslamicRevolution
موضوع:	قفقاشمالی (روسیه) -- -- تاریخ -- History -- Caucasus,Northern (Russia)
موضوع:	قفقاز -- تاریخ -- History ۱۹۹۲-۱۹۹۲-۱۹۹۲
شناسه افوده:	جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	BP1۵/۶ ۱۳۹۷
رده بندی دیوبی:	۲۹۷/۹۱۶۴۷
شماره کتابشناسی ملی:	۵۴۱۱۳۹۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

اسلام و مسلمانان قفقاز در یک قرن اخیر

مؤلف: محمدرضا کلان فریبایی

چاپ دوم: ۱۳۹۸ / ۱۴۰۰ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: تاریختان ● قیمت: ۵۶,۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

مراکز پژوهش

- ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجه‌ی)، نیش کوجه ۱۸
- تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۲۶۱۳۴
- دورنگار: داخلی ۱۰۵
- ایران، قم، بلوار محمدامین، سهراه سالاریه. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

<http://buy-pub.miu.ac.ir>

@pub_almostafa

با سپاس از دست اندکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: علی عبادی فرد

- مدیر انتشارات: سید ابذر هاشمی هریکندی
- مدیر تولید: چغفر قاسمی ابرهی
- ناظر فنی: علی عبادی فرد

اسلام و مسلمانان قفقاز در يك قرن اخير

محمد رضا کلان فریبايى

پژوهشگاه بین المللی
المصطفى

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبی کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنيان‌گذاران این شجره طبیه، به‌ویژه عمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام ظله العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفى ﷺ العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی (علیه السلام) «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

پیش‌گفتار

پژوهش در زمینه مطالعات تاریخ تحولات اجتماعی و هویت اسلامی مسلمانان در تاریخ معاصر، رویکرد نوینی دارد که پیشینه‌ای طولانی بر آن متصور نیست. با توجه به فعالیت جامعه‌المصطفی^{علیه السلام}العالمیه در فضای بین‌المللی، رصد تحولات اجتماعی و فرهنگی جوامع مسلمان، امری لازم و دانش‌بنیان برای این نهاد علمی خواهد بود. این مؤلفه وقتی با هویت اسلامی رابطه برقرار می‌کند و مختصات هویت فرهنگی مسلمانان را در مناطق مختلف بررسی کرده و علل پیشرفت و عوامل عقب‌ماندگی آن را تبیین و توصیف می‌کند، ضرورت موضوع برای نهادهای علمی - فرهنگی مانند جامعه‌المصطفی بیشتر از گذشته نمایان می‌گردد.

در پرتو پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران، عرصه‌ای شگرف برای شناخت و شناساندن هویت اسلامی به جهان و زمینه‌ای برای تعامل با دیگر اندیشه‌های تمدنی فراهم گردید. نهادهای علمی و تحقیقاتی، تمام تلاش و همت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به کار گرفته و زمینه‌های لازم را برای گسترش و معرفی حقایق فرهنگ و تمدن اسلامی در سطح بین‌الملل را عملیاتی کردن.

گروه تاریخ و سیره پژوهشکده علوم اسلامی «پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^{علیه السلام}» در راستای شناسایی و معرفی هویت فرهنگی -

اجتماعی مسلمانان، طرحی را ناظر به مؤلفه «اسلام و مسلمانان فقفاز در یک قرن اخیر» در دستور کار قرار داد تا براساس آن، پژوهشی در منابع محلی و کتابخانه‌ای و به ویژه مطالعات میدانی پیرامون هویت مسلمانان فقفاز صورت گرفته، تحولات پدید آمده در طول حاکمیت کمونیسم، تحلیل و بررسی انجام گیرد.

این کتاب که حاصل تلاش پژوهشگر ارجمند «حجت الاسلام والمسلمین محمد رضا کلان فربیانی» است، در صدد ارائه تصویری روشن از هویت اسلامی فقفاز جنوبی در قرن معاصر است. ایشان ضمن تبیین مفاهیم، از دیدگاه تاریخی به پدیده حضور اسلام در منطقه پرداخته و چگونگی گسترش آن در فقفاز جنوبی، شاخص‌های تجدید هویت اسلامی و موانع قابل تصور در مسیر آن را، با ارائه راهکارهای برونو رفت از موانع، مورد واکاوی قرار داده‌اند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تدوین این اثر برای معرفی و شناساندن هویت اسلامی مسلمانان فقفاز جنوبی و آشنایی فرهیختگان و دانش‌پژوهان عرصه تاریخ اجتماعی و تمدن اسلام و المسلمین آقای دکتر عزالدین رضانژاد، مدیر محترم گروه حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دیستر ریاست محترم پژوهشکده علوم اسلامی تاریخ اسلام و سیره حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر حسین عبدالمحمدی و ارزیابان علمی اثر حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمد دشتی و جناب آقای دکتر ولی کوزه‌گر کالجی و نیز از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی ﷺ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب یک کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

۱۵	مقدمه
بخش اول: کلیات و مفاهیم	
۲۱.....	۱. کلیات و مفاهیم
۲۱.....	مفاهیم
۲۱.....	۱. تمدن
۲۴.....	۲. فرهنگ
۲۵.....	۳. هویت
۲۸.....	۴. قفقاز
۳۱.....	۲. جغرافیای قفقاز جنوبی
۳۱.....	نگاهی به تاریخچه قفقاز
۳۳	جغرافیای طبیعی قفقاز
۳۴.....	جغرافیای سیاسی - تاریخی قفقاز جنوبی
۴۴.....	موقعیت رئواستراتژیک و رژیولیتیک قفقاز
۴۵.....	جغرافیای انسانی - تاریخی قفقاز
۴۹.....	۳. تاریخ قفقاز جنوبی
۴۹.....	جغرافیای تاریخی کشورهای معاصر قفقاز جنوبی
۵۰.....	۱. جمهوری آذربایجان
۵۴.....	اقتصاد و انرژی

۲. جمهوری گرجستان.....	۵۸
الف) قوم گرجی در قفقاز.....	۶۰
ب) خط گرجی.....	۶۲
ج) جغرافیایی انسانی و جمعیتی گرجستان.....	۶۵
۳. جمهوری ارمنستان.....	۶۹
الف) پراکندگی جمعیتی	۷۲
ب) استان‌ها و شهرهای مهم ارمنستان	۷۵
۴. ادیان و مذاهب در قفقاز جنوبی.....	۷۷
ترکیب ادیان در قفقاز.....	۷۷
مسيحيت ارتودوكس در قفقاز.....	۷۹
۱. تبشير ارتودوكس در قفقاز	۸۳
۲. همبستگی مسيحيت ارتودوكس	۸۴
دین یهود در قفقاز.....	۸۵
بخش دوم: سیر تحول تاریخی اسلام و مسلمانان در قفقاز تا پایان قرن نوزدهم	
۱. بررسی عناصر گسترش اسلام در قفقاز.....	۹۱
تاریخچه گسترش اسلام	۹۱
عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در قفقاز.....	۹۵
عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در آذربایجان	۹۷
عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در ارمنستان	۹۸
عوامل گسترش فرهنگ اسلامی در گرجستان	۱۰۳
رویش مشاهیر مسلمان در تفلیس	۱۰۹
نقش صفوی - عثمانی در گسترش اسلام در قفقاز.....	۱۱۳
۲. تاریخ فرهنگ تشیع میان ملل مسلمان قفقاز	۱۱۹
عوامل گسترش تشیع در قفقاز.....	۱۲۰
رجال شیعه قفقازی	۱۲۲

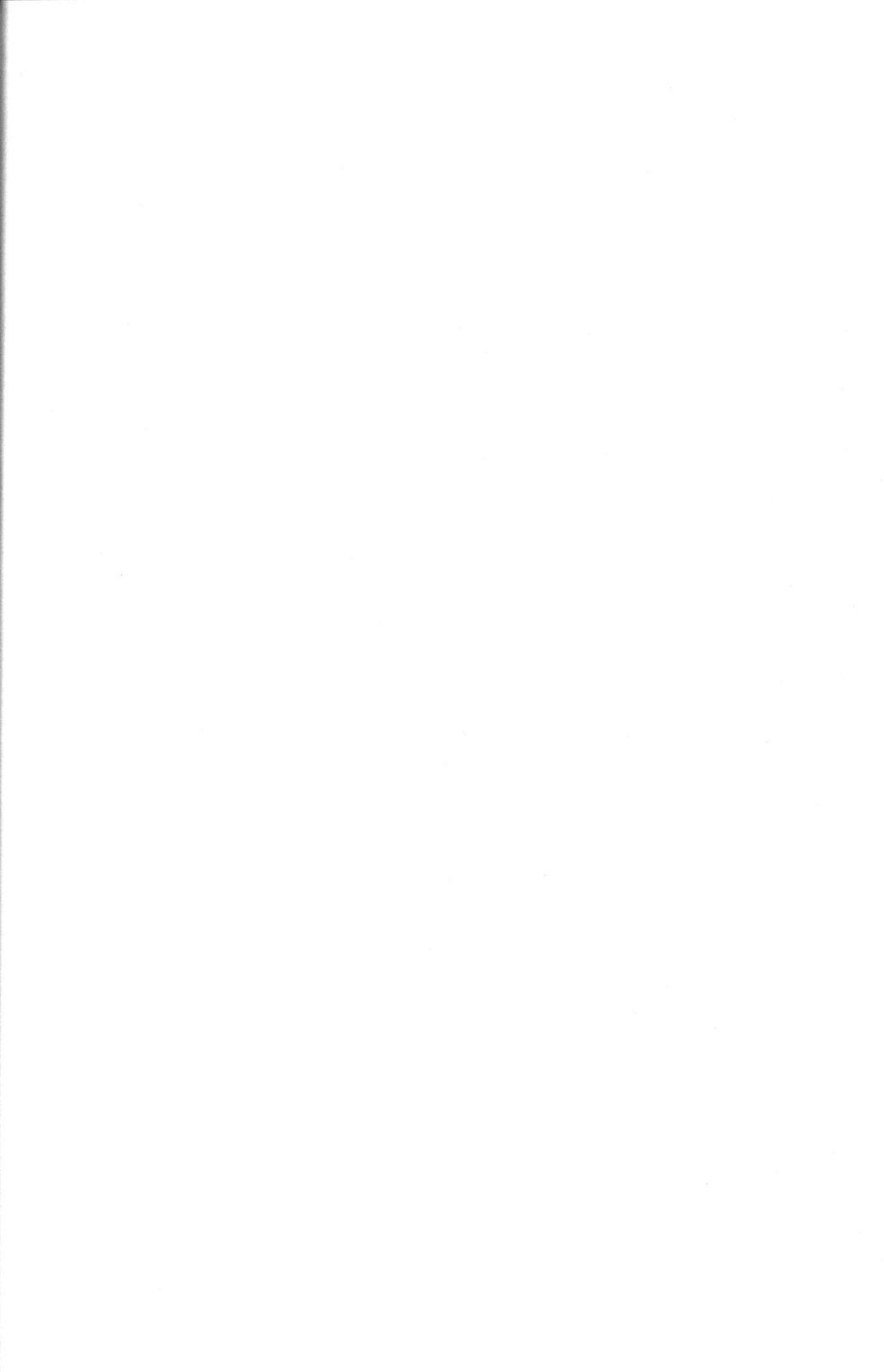
۳. ویژگی های هویت فرهنگی و تمدنی ملل قفقاز.....	۱۲۷
ویژگی کلی هویت فرهنگی قفقازیان.....	۱۲۷
برخی شاخصهای هویت فرهنگی ملل قفقاز.....	۱۲۹
۱. بیگانه سنتیزی.....	۱۲۹
۲. مبارزات سیاسی.....	۱۳۲
۳. پان ترکیسم.....	۱۳۵
بخش سوم: اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران امپراتوری روسیه تزاری (۱۸۲۹ - ۱۹۱۷)	
۱. مظاهر هویت اسلامی معاصر قفقاز.....	۱۳۹
ففقاز کانون تمدن اسلامی	۱۳۹
هویت اسلامی در آذربایجان	۱۴۰
گونه شناسی جنبش های اسلامی در آذربایجان	۱۴۲
هویت اسلامی در گرجستان	۱۴۴
گونه شناسی جریان های اسلامی در گرجستان.....	۱۴۹
اماکن زیارتی در آذربایجان و گرجستان	۱۵۳
ماه و ستاره؛ نماد هویت اسلامی آذربایجان	۱۵۹
مسجد و مراکز علمی آذربایجان و گرجستان	۱۶۱
مسجد شهرهای شیعه نشین گرجستان	۱۶۶
۱. شهر شیعه نشین مارئشولی	۱۶۶
۲. شهر شیعه نشین گارداپانی	۱۶۶
۳. شهرهای مسلمان نشین بولنیسی و دمانیسی	۱۶۷
دانشگاه ها و رشته های علمی	۱۶۸
۴. سیر تحولات سیاسی - اجتماعی تزار در برابر مسلمانان.....	۱۷۳
هزئونی عصر تزار در جوامع مسلمان اوراسیا	۱۷۳
گسترش امپراطوری روسیه در سرزمین های اسلامی	۱۷۵
استراتژی امپراطوری تزار در برابر مسلمانان	۱۷۸
تاكتیک های تزار در مقابل مسلمانان	۱۸۲

بخش چهارم: اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران اتحاد جماهیر شوروی (۱۹۱۷-۱۹۹۱)	
۱. جریان‌شناسی (اسلام‌گرایی) معاصر قفقاز.....	۱۸۷
پیشینه اسلام‌گرایی در قفقاز.....	۱۸۷
گونه‌شناسی اسلام‌گرایی در قفقاز.....	۱۹۳
۱. اسلام سنتی و محافظه‌کار.....	۱۹۴
۲. اسلام حکومتی	۱۹۴
۳. اسلام بنیاد گرا.....	۱۹۴
۴. نوآندیشان مسلمان	۱۹۶
۵. مسلمانان و تجدددخواهی	۱۹۶
مطلوبات جنبش اسلامی جدیدیسم.....	۱۹۷
جنبش با اسم اچیان و حق سرنوشت	۲۰۲
هم‌گرایی یا واگرایی شیعیان قفقاز.....	۲۰۴
۲. عصر کمونیسم و تهاجم مجدد به هویت اسلامی	۲۱۳
سه چهره متناقض؛ عامل تغییرات اساسی	۲۱۳
تفکر مارکسیسم و چالش فرهنگ اسلامی	۲۱۴
مارکسیسم و سیر تطور آن	۲۱۴
مارکسیسم ارتودوکس	۲۱۶
مارکسیسم تجدیدنظر طلب	۲۱۷
مارکسیسم انقلابی	۲۱۸
چالش‌های نظری ماتریالیسم تاریخی	۲۲۱
نظریه انتقادی مکتب فرانکفورت	۲۲۵
۳. قرن بیستم و تحولات بنیادی در منطقه.....	۲۳۱
وضعيت کلی اسلام و مسلمانان قفقاز در قرن بیستم	۲۳۱
انقلاب روسیه ۱۹۱۷ م.....	۲۳۲
رهبران انقلاب روسیه (۱۹۱۷)	۲۳۶
استراتژی رادیکال بالشویک‌ها و مسلمانان	۲۴۱

۲۴۲.....	سیاست‌های پیچیده کمونیسم و جامعه مسلمانان
۲۴۶	نوسازی اسلامی و استراتژی رادیکال
۲۵۰.....	نظام کمونیسم و قومیت‌گرایی
۲۵۴	کمونیسم و عبور از سوسیالیسم
۲۶۱.....	۴. تحولات جدید در وضعیت مسلمانان فرقاًز
۲۶۱.....	قدرت‌های منطقه‌ای و تحولات فرقاًز
۲۶۴	تحول در نظام شورای مذهبی
۲۶۵	توسعه تصوف و عرفان‌های کاذب
۲۶۸	تحول اقتصادی و تغییر منابع درآمد
۲۶۹.....	تعطیلی کارخانجات و منابع تولید
۲۷۰.....	تحول نهادهای قضایی
۲۷۲	تحول نظام فرهنگی
۲۷۳.....	تحول کلی در سیستم آموزشی
۲۷۵	۱. تغییر خط و گستاخیت هویت فرهنگی
۲۷۶	۲. انتخاب خط لاتین (۱۹۲۶-۱۹۳۹)
۲۷۷.....	۳. به کارگیری خط سیریلیک (۱۹۵۸-۱۹۳۹)
بخش پنجم: اسلام و مسلمانان فرقاًز پس از فروپاشی شوروی (۱۹۹۱-۲۰۱۷)	
۲۸۳	۱. فروپاشی شوروی و پیامدها
۲۸۳.....	روسیه پساکمونیسم و چالش روابط مسلمانان
۲۸۴	قدرت‌ها و کنترل ذخایر هیدرولیکی
۲۸۸.....	تحول ژئوپلیتیکی مناطق مسلمان‌نشین
۲۹۲.....	رونق همکاری بین المللی و کاهش جنگ
۲۹۳	تقابل روسیه پساکمونیسم با اسلام سیاسی
۲۹۷	۱. همکاری دولت‌های منطقه در سکولاریزه شدن
۳۰۰	۲. تجدید حیات دین در پساکمونیسم
۳۰۲.....	رونق کلیسا و چالش هویتی مسلمانان

تشدید بنیادگرایی و سلفی‌گری در قفقاز.....	۳۰۵
فعال شدن الگوی توسعه اروپا در قفقاز.....	۳۰۹
۲. گفتمان انقلاب اسلامی ایران در قفقاز.....	۳۱۹
انقلاب اسلامی و منطق نظری	۳۲۱
احیای تفکر دینی	۳۲۱
انقلاب اسلامی؛ اسلام هراسی	۳۲۴
انقلاب اسلامی؛ ایدئولوژی نوین	۳۲۴
انقلاب اسلامی؛ تجدید هویت اسلامی	۳۲۵
کرمیلین مرکز کمریند سبز در برابر انقلاب اسلامی	۳۲۶
انقلاب اسلامی و فروپاشی مارکسیسم	۳۲۸
گفتمان‌های انقلاب اسلامی و کاهش تأثیرات عینی	۳۳۰
انقلاب اسلامی و جمهوری‌های قفقاز جنوبی	۳۳۲
۳. موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز.....	۳۳۹
موانع فرهنگی	۳۴۰
۱. ایدئولوژی امپراتوری اسلامو.....	۳۴۰
۲. تمدن مسیحیت ارتدوکس شرق	۳۴۶
۳. اختلاف مسلمانان (فرق و مذاهب)	۳۴۷
۴. عصبیت و قومیت (تکثر اقوام و تبار)	۳۴۸
موانع سیاسی- اجتماعی	۳۴۹
۱. نظام‌های سیاسی و دولت‌ها	۳۴۹
۲. نیازهای رژیو پلتیکی و اقتضایات منطقه‌ای	۳۵۱
۳. جنگ میان ملت‌ها (مظالم سیاسی)	۳۵۳
۴. مدرنیته روسی و بومی‌گرایی اسلامو	۳۵۶
۵. رادیکالیسم اسلام‌گرا و خشنونت طلب	۳۵۸
۴. راهکارهای عبور از موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز	۳۶۱
راهکارهای داخلی	۳۶۲

۱. تقویت گفت و گوهای بین ادیانی	۳۶۳
۲. سناریو امت مسلمان - کنترل مناقشات مذهبی	۳۶۶
۳. توسعه مراکز علمی و پژوهیز از تخریب یکدیگر	۳۷۱
۴. جلوگیری از حاکمیت رادیکالیسم	۳۷۴
۵. کنترل عناصر رادیکالیزه شدن قفقاز	۳۷۵
۶. تعامل جریان‌های اسلامی با دولت‌ها	۳۷۷
۷. توسعه فعالیت‌های مدنی	۳۸۰
۸. همگرایی فرهنگی ملل مسلمان	۳۸۳
۹. همکاری استراتژیک میان ایران و ترکیه	۳۸۶
۱۰. راهکارهای منطقه‌ای	۳۸۷
۱۱. مدل توسعه، نیاز حیاتی قفقاز	۳۸۷
۱۲. ضرورت رفع چالش میان ایران و قفقاز	۳۹۱
۱۳. موازنه متقاضن جمهوری اسلامی ایران در قفقاز	۳۹۵
۱۴. موانع گسترش روابط جمهوری اسلامی ایران و قفقاز	۳۹۷
۱۵. رویکرد غرب محور گرجستان	۳۹۸
۱۶. رویکرد ایدئولوژیک یا گرایش به روسیه در قفقاز	۴۰۹
۱۷. چشم انداز منطقه در اصل تنش زدایی	۴۰۴
۱۸. همگرایی و تعامل علمی میان کشورها	۴۰۸
۱۹. تعیین راهبرد جدید جمهوری اسلامی ایران در اوراسیا	۴۱۱
۲۰. اولویت راهبردهای سیاسی و اقتصادی	۴۱۲
۲۱. توسعه سازمان اکو و تقسیم کار در اوراسیا	۴۱۳
۲۲. خلاصه و نتیجه‌گیری	۴۱۵
پیوست‌ها	۴۱۹
کتابنامه	۴۳۱

مقدمه

در یکصد سال اخیر حوادث مهمی در عرصه مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جهان، رخداده است. برخی از بحران‌های سیاسی- اجتماعی ناشی از تحولات قرن یادشده، عامل انقلاب و دگرگونی بنیادین در منطقه بوده است که انقلاب روسیه در سال ۱۹۱۷م از جمله این دگرگونی‌های اساسی به شمار می‌رود.

سیاست‌مداران و حاکمان در منطقه قفقاز مانند شخصیت‌هایی چون مارکس، لینین، استالین، خروشچف و گوربაچف تصمیم، فرمانروایی و اندیشه آنان ضمن ایجاد تحول سیاسی- اجتماعی در جهان، فرهنگ و زندگی مسلمانان در جوامع اوراسیا را تحت تأثیر قرار داد و دچار تحول کرده است.

نگارنده در تلاش است در راستای شناخت ابعاد تحولات به وجود آمده، نسبت به تحولات مهم و اساسی تاریخ معاصر قفقاز و تغییرات ایجاد شده در عرصه‌های سیاسی- اجتماعی و همچنین فرهنگی- اقتصادی مرتبط با جامعه مسلمانان، آن را تعلیل و تحلیل نماید.

در این تحقیق به ویژگی‌های کلان منطقه قفقاز، سیر تحول تاریخی اسلام و مسلمانان در قفقاز تا پایان قرن نوزدهم، اسلام و مسلمانان قفقاز در دوران امپراطوری روسیه تزاری (۱۸۲۹- ۱۹۱۷) و نیز اسلام و مسلمانان

قفقاز در دوران اتحاد جماهیر شوروی (۱۹۱۷-۱۹۹۱) و همچنین اسلام و مسلمانان قفقاز پس از فرپوشش شوروی (۱۹۹۱-۱۹۱۷) و راهکارهای بروون رفت از موانع تجدید حیات اسلام در قفقاز در دو سطح منطقه‌ای و داخلی پرداخته شده است.

شناخت ظرفیت‌های ملل مسلمان قفقاز به عنوان یکی از اهداف پژوهش و سه هدف دیگر شامل: (الف) دریافت تصویری روشن از هویت اسلامی نسل جدید مسلمانان قفقاز، دربرابر امواج مهاجم (ب) بسترسازی برای فعالیت راهبردی درجهت تقویت و پشتیبانی از الگوهای مورد نیاز (ج) تهیه کتاب مرجع برای متون آموزشی در حوزه قفقاز، در این طرح مورد اهتمام قرار گرفته است.

مطابق آنچه گذشت می‌توان مطالب زیر را نیز به عنوان اهداف کلی در این پژوهش درنظر گرفت که عبارتند از: تحلیل و تبیین ریشه‌های اعتقادی مردم قفقاز نسبت به اسلام و عوامل ماندگاری اسلام در قفقاز، بررسی چالش‌های نظری مکتب ماتریالیسم، اهتمام به معرفی جاذبه‌های تمدنی اسلام در جنبه‌های مختلف اعم از هنر، معماری، صنایع و بررسی نظریه‌ها در زمینه تجدید حیات دین در قفقاز.

در بحث ضرورت تحقیق نیز باید توجه داشت که در دویست سال اخیر، تسلط هژمونیک روسیه تزاری، روسیه کمونیسم و روسیه پساکمونیسم باعث به وجود آمدن چالش‌های فراوان در حوزه سکولاریزه شدن مسلمانان شده است، هر یک از این چالش‌ها می‌تواند زمینه پژوهش و تحقیق جداگانه قرار گیرد. شناخت ابعاد فرهنگی و تمدنی این تحول دارای اهمیت استراتژیک و راهبردی بوده و می‌تواند در برنامه‌ریزی‌ها موجب تعمیق نگرش راهبردی به منطقه گردد.

از سوی دیگر از آنجا که در رشته‌ها و گرایش‌های تخصصی در در برخی دانشگاه‌ها، عنوانین درسی جدید در نظر گرفته شده است که بسیاری از آنها فاقد متون درسی است، انجام این پروژه می‌تواند نیاز گروه‌های تخصصی تاریخ به متون مورد نیاز را در این زمینه برآورده سازد و اطلاعات مفیدی را نسبت به اوضاع منطقه در اختیار قرار دهد.

در زمینه پیشینه تحقیق نیز ذکر این نکته ضروری است که به دلیل اهمیت فرق العاده تحلیل وضعیت مسلمانان فرقه، در دوره پس از فروپاشی شوروی، اندیشمندان سعی کرده‌اند از زوایای مختلف، آن را با توجه به دیدگاه‌های خود، بررسی و ترسیم نمایند.

به عنوان نمونه شیرین آکینر بانگاه جامعه شناختی در اقوام مسلمان شوروی، حسین احمدی در تحولات منطقه ویژه فرقه، غلامرضا بهشتی در امنیت فرقه جنوبی، شیرین هانتر در اسلام در روسیه؛ سیاست‌های هویتی و امنیتی، الکساندر بنیگسن در مسلمانان شوروی، کاوه بیات در فرقه در تاریخ معاصر، کوزه‌گر کالجی در مجموعه امنیتی فرقه جنوبی، داود اوغلو در عمق راهبردی، محمد دهنوی در تاریخ معاصر فرقه، موشی گامر در دوره قرن مبارزه مسلمانان فرقه، طبرستانی در اتحاد شوروی از تکوین تا فروپاشی، سید جواد میری در امنیت در فرقه، مطهره حسینی در اسلام و مسلمانان روسیه، کوزه گر کالجی در اسلام و جریا‌های اسلامی در جمهوری آذربایجان، از همان نویسنده در تحولات سیاسی جمهوری ارمنستان، زادوختین در سیاست خارجی روسیه، خودآگاهی و منافع ملی، عبدالکریم در مقاله‌ای با عنوان اسلام‌ستیزی در فرقه، ادموند هرزیگ در مقاله‌ای با عنوان اسلام، فراملی گرایی، درکشورهای فرقه، رامی توان مورد اشاره قرار داد.

با وجود ارزشمندی این تألیفات و تحقیقات، که عمدۀ آن‌ها با رویکرد سیاسی-اجتماعی به نگارش درآمده‌اند، اما نیاز به پژوهشی با رویکرد فرهنگی معطوف به تحولات هویتی مسلمانان فقفاز، به خصوص پس از فروپاشی شوروی بیشتر احساس می‌شد.

این پژوهش، از آن جهت اهمیت می‌یابد که امروز عنصر مهم تحولات در بخش اعتقادی و فرهنگی یعنی دولت کمونیستی شوروی از میان رفته است و بازگشت به هویت اسلامی میان مسلمانان فقفاز نیز تجدید شده است. براساس رایزنی‌های انجام شده با مرکز مطالعات فقفاز و مذاکره با کارشناسان دارای اثر در منطقه فقفاز، تاکنون در این زمینه، اثر مستقلی به زبان فارسی نگاشته نشده است. این درحالی است که مکاتب استشراق درکشورهای غربی به ویژه مکتب آلمان، مطالعات متمرکز و گسترده‌ای را در حوزه تجدید حیات اسلام و علل و عوامل آن در فقفاز در دست انجام دارند.

در ارتباط با مأخذ تحقیق گفتگی است که، با توجه به گستردگی قلمرو زمانی تحقیق در ارتباط با مجموعه مباحث مقدماتی و اصلی که دوران قبل از اسلام تا دوران معاصر را دربرمی‌گیرد، منابع و مأخذ این اثر، طیف وسیعی از آثار مکتوب - فارسی، عربی، ترکی و لاتین - و مشاهدات میدانی نگارنده را دربرمی‌گیرد.

در خصوص تحقیقات مورد استفاده و استناد نیز گفتگی است که آنچه معیار ارجاع و استناد به این تحقیقات بوده، صرفاً تخصص نگارنده این آثار در حوزه فقفاز و انتقام مطالب و بی‌طرفی در بررسی و تحلیل قضایای فقفاز بوده است.